

Muhamed Jusić

Društveni aktivizam i muslimani

Poticaj na društveni aktivizam iz islamske vjerske tradicije

Islam na sve što čovjek čini gleda iz vječne perspektive odnosa dobra i zla. Pa tako i društveni aktivizam, kako se on definiše danas¹, sam po sebi nije ni dobro ni zlo, nego nešto što se definiše namjerom (*nijjet*), odnosno univerzalnim etičkim sudom, tako da dobročinstvom (*ihsan*) možemo smatrati onaj društveni aktivizam koji je u službi promovisanja dobra, pravde i istine te suzbijanja zla, nepravde i laži. Osnovna kur'anska maksima je da se društveni odnosi trebaju temeljiti na promociji *dobra*, dobra na koje se podstiče, a koje se ne nameće.

U Kur'anu Uzvišeni Allah veli: *...i potpomažite se u dobročinstvu i bogobojaznosti, a ne podržavajte se u grijehu i neprijateljstvu...* (El-Ma'ide, 201)

U islamskoj etici dobro je određeno Bogom. Dobro je ono što je Bog odredio kao dobro i o čemu je čovjeka obavijestio, upoznao i poučio kroz Objavu, Razum i Intuiciju. Tako se određenje dobrog postupanja u islamskoj etici podudara sa određenjem šerijatski ispravnog postupanja. Dobro je ono čime je Bog zadovoljan (*radi*) i što nam u zadovoljstvu Njegovom donosi sreću (*se'ade*), što nas uvodi u Džennet.²

1 Pod pojmom (društveni) aktivizam najčešće podrazumijevamo akcije kojima se javno i direktno radi na postizanju određenih društvenih ili političkih ciljeva (Prema brošuri CNC-a: *Neformalno obrazovanje i aktivno učešće mladih*). Društveni aktivizam predstavlja aktivnost pojedinaca ili grupe čije su aktivnosti usmjerene ka realizaciji zajedničkih ciljeva koji mogu biti raznovrsni, od političkih, ekonomskih, ekoloških, feminističkih i sl. (Izvori: Grupa autora/ki, *Rečnik osnovnih feminističkih pojmova*, Feministički krug, Beograd, 1999.; Slobodanka Nedović, *Savremeni feminizam*, Centar za slobodne izbore i demokratiju (CESID), Beograd, 2005.)

2 Dževad Hodžić: *Uvod u islamsku etiku*, Sarajevo, 1999., 81.

A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna, a i On tobom zadovoljan, pa uđi među robove moje, i uđi u Džennet moj. (El-Fedžr, 27-30)

Zato je logično da su polazeći od ovih principa islamski pravnici (*fukaha*) zabranjenom proglasili svaku društveni aktivnost koja za cilj ima promovisanje nereda, razdora među ljudima, neprijateljstva ili sijanjanje sumnje (*fitna*) u društvu.

Tako da, iako u djelima klasičnih islamskih autora nalazimo brojne primjere podsticanja na suprotstavljanje društvenim zlima, nalazimo i propise o zabrani pobune (*hudrudža*) protiv legalnih i legitimnih vlasti na nasilan način.

Pojam društvenog aktivizma

Zato ako prihvatimo pojam *društveni aktivizam* onda možemo reći da on kod muslimana počiva na kur'anskoj instituciji *podsticanja na dobro i odvracanja od zla*.

Islamska institucija podsticanja (naređivanja) na dobro i odvracanja od zla je neka vrsta garancije da muslimanska zajednica nikada ne potone u nemoral i da se među muslimanima ne pojavi prešutno odobravanje loših postupaka pojedinaca ili skupina.

Kur'an i sunnet su prepuni primjera u kojima se od vjernika traži da se međusobno podstiču na činjenje dobra i da jedni druge sprečavaju kada neko od njih posrhne i počne činiti ono što ne priliči vjerniku ili kada se u svijetu oko njih pojavi zlo bez obzira od koga dolazilo.

Rekao je Uzvišeni Allah: *I neka među vama uvijek bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se čini dobro, a od zla odvracati – oni će biti spašeni.* (Alu Imran, 104)

Međutim bitno je naglasiti da kod muslimana nije obaveza samo jedne skupine ljudi da se u društvu bore za promociju dobra ili da se bore protiv društvenih bolesti. Naprotiv, svaki musliman i muslimanka je pojedinačno zadužen da na tom planu učini koliko je u njegovoj mogućnosti. Bez sumnje bi "društveni aktivizam" koji počiva na islamskim vrijednostima trebao počinjati

od individualnog aktivizma svakog pojedinca koji to shvata kao svoju vjersku obavezu, a tek onda bi on mogao poprimiti neke oblike kolektivnog organizovanja ili specijalističkih grupa.

Rekao je Allahov poslanik, s.a.v.s.³: “Ko od vas vidi neko loše djelo, neka ga izmijeni (ukloni) rukom, a ako ne bude u stanju, neka to uradi riječima, a ako ni to ne bude u stanju, neka ga barem srcem prezire, a to je najslabiji vid imana.” (Muslim)

U duhu sa *spolnom osjetljivošću* kojom se Kur'an obraća vjernicima ova obaveza je nedvosmisleno upućena kako muslimanima tako i muslimankama. U Kur'anu Allah, dž.š., kaže: *A vjernici i vjernice su prijatelji i zaštitnici jedni drugima, traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćaju...* (Et-Tewba, 71)

Podsticanje na dobro

U ovom kontekstu islamski izvori naglašavaju kako je veoma važno da djela i postupci onoga koji druge poziva na Pravi put i koji ih odvraća od krivog, budu u skladu sa njegovim riječima. Rekao je Uzvišeni Allah: *Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate, vi koji Knjigu učite? Zar se nećete opametiti?* (El-Bekare, 44) Drugim riječima, svako bi, prvo, trebao svojim ličnim primjerom promovisati dobro, a kloniti se zla, pa tek onda biti zagovornik istih u javnoj sferi.

Odnosno pristup islamskih klasika je uvijek bio da se čovjek treba prvo zagledati u svoje grijehе i propuste pa tek onda u one koji drugi čine. A upravo je u našoj BiH javnosti, prava rijetkost samokritika bilo kakvog oblika. Naravno, onu samokritičnost pojedinca prema samom sebi teško možemo evidentirati, zato nam ostaju samo rijetki primjeri onih koji unutar istog esnafa kritikuju druge za one “grijehе” koje i sami čine. Rijetko ćemo naići na primjere konstruktivne samokritike unutar istih društvenih krugova. Rijetki su novinari koji su spremni kritikovati vlastiti rad ili profesionalnost svojih kolega (tu ne spada personalno

3 S.a.v.s. i a.s. su skraćeneice od arapskih fraza kojima se prema muslimanskoj tradiciji priziva Božiji blagoslov na poslanika Muhameda svaki put kada se on spomene.

razračunavanje jednih sa drugima), rijetke su kritike iz vjerskih krugova koje su upućene prema vlastitoj zajednici. A upravo to ovaj kur'anski ajet zahtijeva. Poslanik, s.a.v.s., jednom je prilikom rekao: "Pomozi svom bratu kada mu se čini nepravda i kada on čini nepravdu." Ashabi rekoše: "Razumijemo da mu trebamo pomoći kada mu se čini nepravda, ali kako da mu pomognemo kada on čini nepravdu?" Poslanik, s.a.v.s., odgovori: "Tako što ćete ga spriječiti da čini zlo."

Prema mišljenju Abdu-l-Hamida el-Bilala, autora djela *Metode da'veta u sprečavanju i otklanjanju loših djela* još jedna od osobina kojima se mora odlikovati onaj ko druge podstiče na dobro i odvraća od zla jeste *strpljivost* (sabar)⁴.

Onaj koji naređuje dobro i zabranjuje loše sigurno će se suočiti sa otporom i protivljenjem onih na koje se to odnosi, jer im on zabranjuje ono što odgovara njihovim prohtjevima i ono na što su oni navikli. Vidovi tog otpora manifestuju se na različite načine. Ponekad to može dovesti do fizičkog zlostavljanja, materijalnih gubitaka, lažnih optužbi, vrijeđanja pa čak i ubistva. Međutim onaj ko se zavjetovao da će služiti Bogu i promovisati dobro, mora biti spreman na podnošenje neprijatnosti.⁵ Upravo je to Uzvišeni Allah naredio Svom Poslaniku riječima: *I otrpi ono što oni govore.* (El-Muzzemmil,10)

A nerijetko je ta nespremnost da se uhvati u koštac da društvenim zlom, čak i u muslimanskoj duhovnosti, dovodila do razvoja oblika religioznosti koji su bili "povučeni u sebe" i isključeni iz društvenih tokova.

Ti oblici duhovnosti su se razvijali, iako nalazimo da je Poslanik, a.s., podučavao ashabe da je: "Vjernik koji se uključuje u društvene tokove (miješa se sa ljudima) i strpi se na uvredama kojima bude

4 Druge osobine na kojima on insistira da se njima treba odlikovati svako onaj ko se upušta u ovakvu vrstu društvenog aktivizma su: mudrost, spoznaja Allaha i izučavanje nauke kako bi se znalo šta je dobro a šta zlo, iskrenost, uzoritost, skromnost, sposobnost da se sasluša drugi i blagost.

5 'Abdu-l-Hamid el-Bilal, *Metode da'veta u sprečavanju i otklanjanju loših djela*, Sarajevo, 1997., 26.

izložen (zbog promovisanja dobra) bolji kod Allaha od onoga koji se ne miješa sa ljudima i ne strpi se na njihovim uvredama.”

U životopisu poznatog ashaba Umejra ibn Habiba nalazi se njegova oporuka sinovima u kojoj ih podučava ovom temeljnom pravilu islamskog aktivizma (*da'Ve*), gdje im kaže: “Ako neko od vas želi ljude podsticati na dobro a odvrćati ih od zla, neka se pripremi na strpljivost i uznemiravanje, čvrsto uvjeren u nagradu kod Allaha, dž.š., za to, jer onaj ko je siguran u Allahovu nagradu neće osjetiti tegobu tih uznemiravanja.”⁶

Međutim većina nas danas se rukovodi principima oportunitizma i nije spremna sukobiti se sa moćnim društvenim establišmentima, iako to islam, ali i druge vjere i moralni sistemi vrijednosti, od nas zahtijevaju ukoliko vide da su principi istine i pravde ugroženi. Ljudi jednostavno nisu spremni na žrtvu, a žrtva je bit vjere. Zato nalazimo ovoliko insistiranje onih koji su o društvenom aktivizmu pisali na osobinama onoga ko tim putem krene.

Kao što su Kur'an i sunnet na više različitih načina naglasili obavezu svakog vjernika da ponaosob bude uključen u društvena zbivanja s ciljem da promovira dobro i sprečava zlo, tako u njima nalazimo i brojne primjere različitih oblika takvog *društvenog aktivizma*; od aktivizma u radu sa socijalnim slučajevima, pomoći siročadima, zaštiti prirodne sredine do, uvjetno rečeno, političkog aktivizma. Za svaku od tih društveno korisnih aktivnosti islam obećava veliku nagradu ili sevab. Poslanik, s.a.v.s., rekao je: “Od vjere (*iman*) je i da ukloniš nešto što ljudima smeta na putu.”

Ovo su neki od primjera društvenog aktivizma na koji Kur'an ili sunnet podstiču.

Društveni aktivizam u socijalnim pitanjima

Islamski propisi i vrijednosti koje on naučava naročito insistiraju na socijalnoj pravdi, te suosjećanju i solidarnosti unutar društva i zajednice.

6 Ahhmed ibn Hanbel, *Ez-Zuhd*, 186.

Iako je “većina socijalnih odredbi objavljena nakon Hidžre u Medini, kada je formirana muslimanska zajednica i država, prvi pisani ustav u povijesti što ga je Muhammed, s.a.v.s., pripremio, sadržavao je niz socijalnih odredbi kao obavezu vlasti. Iz fonda *Bejtu-l-mal* finansirana su sva takva davanja građanima u stanju materijalne nužde. Posebni su bili zaduženi da obilaze, otkrivaju i pomažu one u finansijskoj i drugoj potrebi, a halifa Omer, r.a, je i sam to činio... Punu i jednaku zaštitu uživali su i kršćani i Židovi u islamskom carstvu tokom čitave povijesti velike svjetske kulture... Islam je primarno polazio od težnje da muslimani vlastitim snagama i sredstvima, doživljavajući to kao vjersku dužnost, rješavaju zatečene probleme, a ne državnim prisilom, kako je to bilo na drugim područjima”.⁷

I upravo je ovo još jedan dokaz specifičnog pristupa islama društvenom aktivizmu koji uvijek počiva na individualnom angažiranju. Iako u Šerijatu nalazimo propise kojima se država ili institucije zajednice obavezuju da brinu o socijalno ugroženim kategorijama društva (kroz propise o obaveznom izdvajanju zekata – u prvim stoljećima zekat je ubirala i raspoređivala država – o bejtu-l-malu i sl.), ipak ostaje da je obaveza svakog vjernika da pomogne (materijalno ili na neki drugi način) u skladu sa svojim mogućnostima svakog onog kome je potrebna pomoć.

Zato nalazimo da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Nije pravi musliman onaj ko zanoći sit, a njegov komšija gladan.” Drugim riječima, musliman ne treba da čeka da država riješi probleme socijalno ugroženih (iako to prema Šerijatu ostaje njena obaveza), nego treba učiniti sve što je u njegovoj moći da olakša patnje onih koji nisu u poziciji da se sami o sebi staraju.

Pripovijeda se kako je halifa Omer, r.a, dok je bio na čelu države noću izlazio i na svojim leđima krišom nosio pomoć onim porodicama u Medini za koje je znao da im je pomoć potrebna. Tek kada je Omer, r.a., preselio na drugi svijet pojavio se pred

⁷ Sulejman Mašović, *Socijalna funkcija islama*, Zbornik radova III simpozija: Etika u islamu, Zagreb, 1991. 227.

državnim vlastima velik broj onih koji prvi put traže pomoć i koji su rekli kako im je do tada neko doturao pomoć noću i da se zbog toga nisu obraćali državi. Sa smrću Omera ta pomoć je nestala. Njegov sin Abdulllah, koji je prisustvovao njegovom gasulu⁸, rekao je da mu tek nakon što je čuo za ovo postalo jasno zašto je njegov otac ima tragove užeta urezane u svojoj koži na leđima, iako nije radio teške fizičke poslove.

Omer, r.a., tako je postupao zato što je bio svjestan da njegov rad na pomoći siromašnim sa pozicije državnog službenika koju obnaša ne može nadomjestiti njegovu obavezu da kao pojedinac musliman pomaže siromašne, što je i činio.

Ovdje je bitno naglasiti da u praksi prvih generacija muslimana nalazimo jako puno primjera kako su trajno nastojali riješiti problem siromaštva radije kroz stvaranje općeg društvenog prosperiteta i uvjeta za privređivanje nego kroz navikavanje na život od pomoći drugih, i to kroz često spominjanu devizu kako je bolje "siromašnom dati štap da lovi ribu nego mu svaki dan davati ribu".

Ali kada su dolazili u kontakt sa onima kojima je pomoć potrebna tada se pomoć njima nalazila na vrhu liste njihovih prioriteta, nerijetko su prema kur'anskim instrukcijama *drugima davali prednost nad vlastitim potrebama*.

Tako se prenosi da je jedan od učenih tabitabī'ina⁹ Abdulllah ibn El-Mubarek sa svojim prijateljima krenuo na hadž u Meku. Kada su na svome putu prošli kroz nekoliko gradova, desilo se da im uginu ptica za lov koju su imali sa sobom. Abdulllah je naredio da se ptica baci na obližnje smetljište i dok su se njegovi prijatelji bili udaljili, on se zadržao toliko da je mogao primijetiti jednu djevojku koja je izišla iz obližnje kuće i uzela bačenu lešinu. Abdulllah je došao za njom do njezine kuće i upitao je o razlogu zbog kojeg je uzela lešinu. Djevojka mu je odgovorila kako ona živi sama sa bratom i kako nemaju ništa osim ono odjeće na sebi,

8 Islamsko vjersko kupanje umrlih muslimana.

9 Druga generacija muslimana nakon ashaba (drugova Poslanika, a.s.)

te kako se hrane samo onim što nađu na smetljištu. Još mu je ispričala kako je njihov otac bio bogat i kako su im zbog nečijeg zuluma (nepravde) uzeli sve što su imali, a oca ubili.

Pogođen njezinom pričom Ibn El-Mubarek je naredio da se karavana vrati, a zatim je upitao onoga kod kojeg je bio ostavio svoj novac o iznosu s kojim raspolaže. Ovaj mu je rekao da ima hiljadu dinara. Abdullah mu je naredio da mu odbroji dvadeset dinara koliko mu je potrebno da se vrati kući, a ostatak da da sirotj djevojci. “Ovo nam je bolje od toga da obavimo hadž ove godine”, dodao je i vratio se u daleki Merv.¹⁰

Ekološki aktivizam

Za islamski ekološki aktivizam od ključne je važnosti shvaćanje islamskog pogleda na prirodu, svijet i čovjekovo mjesto u njima. Naime, islamska ekološka etika počiva na principima čovjekovog namjesništva (*hilafet*) na Zemlji i ukazanoj povjerenja (*emanet*) od Boga da upravlja ovim svijetom.

Čovjek, prema Kur'anu, nije gospodar prirode, ona je radi njege stvorena (*I On je vama sve što je na zemlji stvorio* – Kur'an), on je samo Božiji namjesnik koji mora pokazati visok stepen odgovornosti u tome kako raspolaže prirodnim resursima koje Kur'an drži Božijim blagodatima čovjeku.

U današnjem svijetu čovjek je postao centrom svih vrijednosti, što je dovelo do devalvacije svega ostalog što je Bog stvorio. Stavljajući samo čovjeka u centar kosmosa savremena civilizacija je mnoge vrijednosti gurnula u stranu, pa tako i prirodu koja nas okružuje i s kojom smo, htjeli to ili ne, povezani. Neko je davno primijetio da je onog momenta kada je fizika postala glavna prirodna nauka nestalo čovjekovog intelektualnog i emotivnog odnosa prema prirodi, od tada počinje “nemilosrdno novovjekovno podređivanje prirode kao objekta apsolutnoj suverenosti čovjeka kao subjekta”.

¹⁰ Isma'il ibn Kesir, *El-Bidaje ve-n-nihaje*, Mektebetu-l-Me'arif, Bejrut, 1973., drugo izdanje, 20/203.

Istovremeno, kur'anski koncepti hilafeta, namjesništva, i emaneta proizlaze iz principa *tevhida*. Kur'an objašnjava da ljudski rod ima povlaštenu ulogu među Allahovim stvorenjima na Zemlji: čovjek je izabran kao halifa, namjesnik i zastupnik i odgovoran je za vođenje brige o ostalim Allahovim stvorenjima. Svakom pojedincu je dat ovaj zadatak u vidu ukazanog Božijeg povjerenja. Međutim Kur'an u više navrata upozorava vjernike da ne budu arogantni, jer nisu bolji od drugih stvorenja. *Sve životinje koje po Zemlji hode i sve ptice koje na krilima svojim lete svjetovi su poput vas. (El-En'am, 38) Stvaranje nebesa i Zemlje je, sigurno, veće nego stvaranje roda ljudskog, ali većina ljudi ne zna. (Gafir, 57)*¹¹

Poticaja za ekološki aktivizam u Kur'anu i sunnetu imamo na pretek: od ličnih postupaka Poslanika, a.s., do ajeta i hadisa koji obećavaju nagradu (*sevab*) svakom onome ko se namjesnički odnosi prema svijetu koji ga okružuje.

Poslanik je vjerovao da svemir i sve stvoreno u njemu – životinje, biljke, voda, zemljište – nije stvoreno da bude čovjekovo vlasništvo. Čovjeku je omogućeno da koristi resurse, ali ih on nikada ne može posjedovati. Stoga islam dopušta posjedovanje zemljišta, ali uz ograničenja: vlasnik, naprimjer, može posjedovati zemljište samo ako ga upotrebljava; kada to prestane činiti, mora se oprostiti od svoga posjedovanja.

Poslanik je priznavao čovjekovu odgovornost pred Bogom, ali je uvijek zadržavao poniznost. Stoga veli: "Ako nastupi Sudnji dan, a neko od vas bude u ruci imao sadnicu i bude u stanju posaditi je prije nego što on nastupi, neka je posadi!" sugerirajući da čak i kada su sve nade za čovječanstvo izgubljene, treba podržati unapređenje prirode. Vjerovao je da je priroda sama po sebi dobro, makar čovjek od nje ne imao konkretnu dobit.

Isto tako, Poslanik, a.s., podsticao je vjernike da dijele zemaljske resurse. Rekao je: "Muslimani imaju jednaka prava u pogledu tri stvari: vode, ispaše i vatre." Smatrao je grijehom uskratiti vodu žednome.

¹¹ De Chatel, Francesca, *Muhammed, a.s. – preteča ekološke svijesti, Preporod*, br. 9/754, 01.05.2003., sa engleskog: Fikret Pašanović.

Poslanikov odnos prema održivoj upotrebi zemljišta, zaštiti vode i postupanju prema životinjama još je jedna ilustracija njegove filozofije okolice.¹²

Osim toga, Poslanik, a.s., rekao je kako je *čistoća pola vjere*, otud obaveza vjernika da brine o čistoći, između ostalog, i okolice u kojoj živi. Borba za čist grad, rijeku, šumu i okolicu u kojoj živi postaje način na koji vjernik dokazuje svoju vjeru.

Jednim drugim povodom, Poslanik, a.s., rekao je: “Koji god musliman zasadi voćku ili posije neku biljku, pa njihove plodove budu jele ptice, ljudi ili životinje, to će mu se računati kao sada-ka.” (Buharija, III:513)

Ovakvih i sličnih predanja ima napretek, a sva ukazuju na to kako musliman dokazuje svoju vjeru boreći se za zaštitu okolice u kojoj živi.

Društveno-politički aktivizam

Jedan od ključnih pojmova Kur’ana i islama kao vjere, prema Seyyedu Hosseinu Nasru, ali i apsolutnoj većini onih koji su o islamu pisali, jeste pojam zajednice (*ummet*). Nema nikakve sumnje da islam znači stvarati zajednicu utemeljenu na pravdi, zajednicu u kojoj je svrhovitost Zakona Božijeg učinjena mogućom, a nije samo zbir naloga za privatno ponašanje. U raspravi između onih koji daju prvenstvo društvu i onih koji naglašavaju prvoznačnost onom pojedinačnom, islam zauzima središnji smjer i vjeruje da je ta polarizacija, zapravo, utemeljena na lažnoj dihotomiji. Ne postoji bilo kakvo društvo bez onog individualnog, niti ono individualno može preživjeti bez društva. Društvena narav ljudskog bića je sastavni dio mudrosti Božijeg stvaranja.¹³

O dilemi odnosa kolektivnog i individualnog jedan drugi autoritativni autor Muhamed Hamidullah veli: “Razvijajući kod ljudi osjećaj ličnosti, islam isto tako zahtijeva da se oni osjećaju

¹² Isto.

¹³ Seyyed Hossein Nasr, *Srce islama – trajne vrijednosti za čovječanstvo*, Sarajevo, 2002., 205.

kao članovi zajednice kojoj pripadaju. To se vidi u svim njegovim propisima, vjerskim kao i svjetovnim. Obavljanje namaza je uglavnom kolektivno. Hodočašće je još očitiji primjer, jer se vjernici, koji putuju sa svih strana svijeta, susreću na jednom istom mjestu. Kolektivni aspekt posta se očituje u činjenici da se on održava istovremeno za vjernike čitavog svijeta. Potreba za jednim halifom, obaveza plaćanja poreza – zekata, namijenjenog za zajedničke potrebe itd., sve to upućuje na jedan isti zajednički cilj. Razumije se da u kolektivnoj solidarnosti postoji jedna sila koju ti isti ljudi pojedinačno nemaju.

Iz razloga poznatih samo Njemu, Bog je različito obdario pojedince: dvoje djece istog bračnog para, dva učenika istog razreda, nemaju uvijek iste kvalitete ili sposobnosti. Sva zemljišta nisu isto plodna. Klime se također razlikuju. Dva stabla iste vrste ne rađaju isto po količini i kvalitetu.

Svako biće, svaki dio jednog bića ima svoje osobitosti. Izvlačeći zaključak iz te prirodne činjenice, islam potvrđuje istovremeno izvornu jednakost svijui, i individualnu različitost: svi su stvorenja istog Gospodara, a za dobivanje Božije naklonosti nije odlučna materijalna superiornost. Jedini kriterij veličine pojedinaca je pobožnost. Konačno, život na ovom svijetu je prolazan i treba da postoji razlika u ponašanju između čovjeka i životinje.¹⁴

Upravo zbog ovoga, ali i činjenice da će se ljudima na Sudnjem danu suditi kao pojedincima a ne kao kolektivima ili zajednicama, kao i u prethodnim primjerima, odgovornost za to u kakvom stanju se nalazi društvo i zajednica u kojoj živimo počiva prvenstveno na pojedincu koji u skladu sa svojim mogućnostima mora biti involviran u ono što se oko njega dešava. Poslanik, a.s, rekao je: “Ko se ne brine o pitanjima muslimana nije od njih.”

Međutim brinuti za probleme zajednice, kroz historiju, ali i danas, značilo je uhvatiti se u koštac sa postojećim stanjem stvari, a samim time i sa akterima koji takvo stanje održavaju. Zato je historija islama prepuna primjera odvažnih pojedinaca koji su usta-

¹⁴ Muhamed Hamidullah, *Uvod u islam*, Zagreb, 1993., str. 48.

jali protiv nepravde, nasilja, nepotizma, rasipništva, neodgovorne vlasti i onoga što su smatrali da su društvene bolesti njihovog vremena, nerijetko dolazeći u konflikt sa vlastima koje za njihove dobronamjerne kritike nisu i imale previše razumijevanja.

A muslimani su još u prvim generacijama ashaba učili da spremno ustaju protiv svega što smatraju da su pogreške ljudi koji obnašaju vlast. Bitnije od toga, ne samo da su brojni ashabi i tabi'ini pokazivali kako se ne treba popustiti pred korumpiranim i tiranskim režimima, nego su kada su bili u poziciji da obnašaju neku odgovornu poziciju činili sve da pokažu kako oni koji obnašaju javnu funkciju moraju biti spremni da slušaju stav učenih i naroda i da se povinuju njihovoj volji, te pokažu odgovornost tako što će učiniti svoje postupke transparentnim.

Zabilježeno je kako je Omer, r.a, jednom prilikom iz državne kase nekim povodom svim ashabima koji su živjeli u Medini za vrijeme njegove vladavine poklonio po jedan ogrtač (*džubu*). Kada je tog petka u sedmici izašao pred okupljene ashabe da održi hutbu na džumi i kada se ispeo na minber, vidjelo se da je njegov ogrtač skrojen od dva rasječena ogrtača jer je bio krupan. Čim je on počeo govoriti, neko od prisutnih je ustao i pitao otkud njemu dva džubeta da ih raskroji i sebi skroji jedno veće, ako je svima dodijelio po jedno onda je toliko trebao uzeti i sebi bez obzira što je on vladar islamske države i taj koji je nagradu dao jer je nije dao od svog novca nego zajedničkog. Omer je pohvalio njegov istup i zatražio da odmah razjasni situaciju kako ne bi dao povoda da se stvaraju špekulacije oko načina na koji on obnaša svoju funkciju. Zato je zatražio da se javi njegov sin Abdullah ako je prisutan u džamiji i da objasni otkud Omeru dva plašta. Abdullah je rekao da je on vidio kako je očev plašt koji je dobio mali jer je Omer bio krupan čovjek, pa mu je on odlučio pokloniti svoj, koji je s pravom kao i ostali dobio, da sebi skroji jedan plašt koji će mu dobro pristajati.¹⁵

15 Kazivanje je zabilježeno u brojnim biografijama o drugom halifi Omeru. Vidi: *Mahdu es-Sevab fi fadail Emiri-l-muminin Omer ibn El-Hattab*, Ibn El-Muberid, Medina, 2000.

Čitave knjige su u islamskoj tradiciji napisane o odnosu uleme i vlasti o tome kako se ulema (učeni ljudi) trebaju čuvati “vlada-revih vrata” i o tome kako vlast treba savjetovati, ali u isto vrijeme paziti da joj se ne bude servilan.

Prenosi se kako je Amru ibn Ubej, istaknuti alim mutezilskog pravca ušao kod vladara El-Mensura i rekao mu. “O vladaru pravovjernih, Bog će te pitati za svaku zerru dobra i zla koje poćiniš, a ummet (narod) će svjedoćiti protiv tebe i sporiti se s tobom na Sudnjem danu. Bog nije zadovoljan da ćiniš išta što ti ne bi volio da tebi drugi urade. Ti ne bi bio zadovoljan da Bog prema tebi ne bude pravedan, zato budi pravedan prema svojim podanicima, a znaj da, kako sada stvari stoje, iza tvojih vrata bukti vatra koju je rasplamsala nepravda.”

Tada Selman ibn Mudžalid, koji je stajao iznad El-Mensurove glave, reće: “O Amru, otežao si vladaru pravovjernih (nasekirao si ga).” Amr upita: “O vođo pravovjernih, ko ti je ovaj?” Halifa reće: “Tvoj brat, Selman ibn Mudžalid.” Amr mu tada reće: “Teško se tebi, o Selmane! Vođa pravovjernih će umrijeti i sve što sada vidiš će nestati, a i tebe jednom ovdje neće biti. Tada ti od koristi neće biti ništa osim dobrih dijela koja si učinio. Moja blizina vladaru je bolja za njega od tvoje, jer ti mu ne daješ prave savjete i ne daš mu da dođe u kontakt s onima koji bi ga iskreno posavjećovali. O vođo pravovjernih, ovi koji te okružuju su te uzeli za stepenice preko kojih se penju da zadovolje svoje prohtjeve.” El-Mensur ga upita. “Pa šta da radim?” “Pozovi mi ti svoje prijatelje (ulemu kao što si ti) pa da ih ja postavim na pozicije a zamijenim ove koji to rade sada.” On odgovori: “Pozovi ih ti tako što ćeš početi ćiniti dobro. Kada ti ne bi dopuštao da tvoji podređeni ne ćine osim ono što je dobro i pravedno, mnogi bi se od njih ostavili posla, a ti bi dobio saradnike koji sada i ne pomišljaju da rade za tebe.”¹⁶

U islamskim bibliotekama od Mašrika do Magriba se nalaze tomovi djela istaknutih islamskih autoriteta od klasika Ebu Hamida el-Gazalija (*Savjeti vlastima*) do sina ovih naših prostora

¹⁶ El-Bejhakij, *El-Mehasin ve el-Musava*, II, 28.

Hasana Kfajije Pruščaka (*Temelji mudrosti o uređenju svijeta*) koja su pisali kao savjete i konstruktivne kritike vlastima u kojima ih upozoravaju na greške koje čine i daju im savjete kako da u duhu islamskog učenja poprave svoje ponašanje. Ta djela su pisana u formi knjige i prepisivana kako bi i javnost bila upoznata sa njihovim sadržajem i na taj način uključena u javnu raspravu o problemima društva u kojem žive.

To društveno angažiranje učenih ljudi (uleme) u korigovanju ponašanja eksponenata vlasti se kretalo od tajnog savjetovanja vladara (*munasaha*), kojeg su brojni favorizovali plašeći se da će u tadašnjim društvenim okolnostima javna kritika proizvesti kontraefekat i još više učvrstiti vladare u njihovom despotском ponašanju, do javnih sukobljavanja s njima.

Porodični aktivizam

Rekli smo već ranije da je osnovni princip u islamskoj tradiciji u onome što mi danas nazivamo “društveni aktivizam” da mi sami živimo “dobro” u koje pozivamo i da se klonimo “zla” koje drugima zabranjujemo. Zato je posebno zanimljiv koncept porodičnog aktivizma, i to podjednako sa aspekta teorije savremenog društvenog aktivizma i islamskih postulata. Tako je jedna od prvih instrukcija poslanika Muhameda, a.s., koja mu je od Boga došla u Meki kada je počeo sa svojom poslaničkom misijom popravljavanja (*islah*) društva u kojem je živio bila i *opominji porodicu svoju najbližu*. Kroz godine poteškoća za Poslanika, s.a.v.s., koje će uslijediti, njegova porodica će se, pored Božije pomoći i snage Poslanikove vjere, pokazati kao jedan od najbitnijih elemenata uspjeha.

Zato i ne čudi da savremene teorije društvenog aktivizma sve češće skreću pažnju na potencijal porodice. Primjer jedne takve teorijske i praktične razrade potencijala porodice u poslovima društvenog aktivizma nalazimo u knjizi Roberta Vargasa “Family Activism – Beginning with Family and Friends” (Berrett-Kochler Publishers, Inc. San Francisco, 2008.) koja daje konkretne primjere i nudi čitav niz iskustava o tome kako i danas porodica može biti kvalitetan subjekt društvenog aktivizma.